

Bhutan-Danmark Partnerskab

Resumé: Strategi for Udviklings Samarbejdet 2008-2013

Danmarks udviklingspolitik

Fattigdomsbekæmpelse er den overordnede målsætning for dansk udviklingspolitik. Danmarks udviklings samarbejde sigter på at bistå fattige ved investering i mennesker og fremme af en bæredygtig udvikling gennem fattigdomsorienteret økonomisk vækst. Fortsatte fremskridt på demokratiseringsområdet vil fra dansk side blive søgt understøttet. Kvinders deltagelse i udvikling, fremme af bæredygtigt miljø, menneskerettigheder og demokrati er vigtige hensyn i dansk udviklings samarbejde. Det er et fundamentalt princip at levere effektiv bistand gennem strategiske resultatorienterede indsatser med sektorprogramstøtte som det centrale omdrejningspunkt. Danmarks bilaterale bistand kanaliseres primært til en udvalgt gruppe af programsamarbejdslande, der udfordres af alvorlig fattigdom, men som samtidigt demonstrerer vilje og evne til effektivt at fremme en langsigtet bæredygtig udvikling. Ligeværdigt partnerskab er en hjørnesten i Danmarks udviklings samarbejde. Det er centralt for dansk udviklings politik, at dette samarbejde baseres på programlandets egne strategier og politikker.

Dette resumé af landestrategien dækker perioden 2008-2013, som er sammenfaldende med Bhutans tiende femårsplan, juli 2008 – juni 2013. Den er resultatet af en konsultativ proces baseret på Bhutans udviklingsmæssige prioriteringer og Danmarks udviklings politik. Det overordnede mål med samarbejdet med Bhutan er fortsat at bekæmpe fattigdommen ved at fremme bæredygtig økonomisk udvikling og styrke de demokratiske processer. Danmark vil støtte fire områder: sundhed, uddannelse, miljø og byudvikling samt god regeringsførelse. Derudover ydes der støtte i forbindelse med Programmet for Blandede Kreditter, Offentlig-Privat Partnerskabsfaciliteten og Business-til-business programmet.

Bhutan som program-samarbejdsland

Kongeriget Bhutan er en lille indlandsstat i Himalayabjergene, der i nord grænser op mod Kina (Tibet) og på de øvrige tre sider mod Indien. Landets indbyggertal er ca. 635.000 (2005 folketælling).

Det danske udviklings-samarbejde med Bhutan blev indledt i 1978, og i 1989 blev Bhutan udvalgt som et af Danmarks programsamarbejdslande. Bistanden har indtil nu været koncentreret om fire områder: sundhed, uddannelse, byudvikling og miljø samt god regeringsførelse. Den første landestrategi blev udarbejdet i 1997 og dækkede perioden 1998-2002. Al dansk bistand kanaliseres gennem det bhutanesiske Finansministerium og er dermed helt integreret i det nationale budget. Erfaringerne med samarbejdet

mellem Danmark og Bhutan har været gode. Som en af de største donorer har Danmark bidraget til væsentlige forbedringer i det bhutanesiske samfund, herunder et fald i andelen af befolkningen der lever under fattigdomsgrænsen. Programmet har været karakteriseret af et stærkt bhutanesisk ejerskab og aktiv medvirken ved gennemførelsen. Den danske Rigsrevision tilkendegav i 2007 sin generelle tilfredshed med tilpasningen af bistanden til regeringens procedurer og systemer. Dansk udviklingsbistand har bidraget til den positive udvikling indenfor sundhedssektoren, uddannelse, miljø og byplanlægning, god regeringsførelse og offentlige reformer. Dermed er Danmark en bidragsyder til Bhutans demokratiseringsproces og processen med forbedring af de offentlige institutioner.

Baseret på den positive makroøkonomiske udvikling i Bhutan forventes den danske bistand gradvist udfaset efter 2013. Bhutan vil dermed i de kommende år fortsat være et programsamarbejdsland for dansk udviklingsbistand. Landet har fortsat behov for bistand til at understøtte udviklingsmæssige udfordringer, hvortil kommer regeringens fortsatte engagement og stærke indenrigspolitiske fokus på at bekæmpe fattigdommen, opfyldelse af 2015-målene og udviklingen af demokratiet.

Fattigdom og udvikling

I de senere år har Bhutan gennemgået en gradvis moderniserings- og demokratiseringsproces, herunder gennemgribende reformer i den offentlige sektor. Det har betydet større gennemsigtighed og ansvarlighed i den offentlige administration. Udkast til landets første skrevne forfatning, der introducerer konstitutionelt monarki og parlamentarisk demokrati, blev offentliggjort i 2005, frie og almindelige valg til Bhutans nationale parlament blev holdt i marts 2008, og en parlamentsbaseret regering blev dannet 11. april 2008. Parlamentet har i juli 2008 vedtaget den nye forfatning baseret på parlamentarisk demokrati. Trods denne positive udvikling står Bhutan stadig overfor mange udfordringer, når forfatningsmæssige rettigheder skal omsættes til virkelighed. Ikke mindst lige adgang og muligheder for alle bhutanesere vil fortsat være vigtigt, og Bhutan vil fortsat have brug for støtte fra det internationale samfund i overgangen til demokrati.

De økonomiske udsigter på mellemlangt og langt sigt er positive med en forventet årlig BNP vækstrate på 8 %. Det forventes, at Bhutan inden for de næste 10 år vil være i stand til selv at finansiere størstedelen af landets udvikling. Historisk set har økonomien været afhængig af landbruget, men i de senere år har der været en kraftig vækst i udnyttelsen af vandkraft, som er muliggjort af landets bjergrige terræn. Vandkraft er den vigtigste eksportvare, og udgjorde 26,5 % af den samlede eksport i 2006.

Bhutan har opnået hurtige fremskridt i opfyldelsen af 2015-målene, særligt ved at skaffe mere end 84 % af befolkningen adgang til rent drikkevand, sikre en betydelig stigning i andelen af børn, der går i skole, forbedre ligestilling på alle niveauer indenfor uddannelsessystemet, forbedre den primære sundhedspleje og ved at integrere principperne om bæredygtig udvikling i alle politikker og programmer. Den gennemsnitlige levealder i Bhutan er steget fra 47 år i 1985 til 66 år i 2005.

Landet står dog stadig over for store sociale og økonomiske udfordringer. Det største problem er fortsat fattigdommen, som især er udbredt i landdistrikterne. Andelen af Bhutans befolkning, der lever under fattigdomsgrænsen, er faldet fra 31,7 % i 2004 til 23,2 % i 2007. Fattigdom er alvorligst i landområderne, hvor 30,9 % lever i fattigdom sammenlignet med 1,5 % i byområder. Sundhedsvæsenet og uddannelsessektoren skal forbedres, regeringen skal fortsætte decentraliserings- og demokratiseringsprocessen, og der skal gøres en større indsats for at diversificere økonomien og dermed skabe betingelser, som muliggør en bredt funderet økonomisk vækst og sikre beskæftigelsesmuligheder for den voksende befolkning. Trods den positive økonomiske udvikling, er Bhutans økonomi stadig sårbar. For det første er Bhutans økonomi ensidigt afhængig af indtægter fra

eksport af vandkraftbaseret elektricitet til Indien. For det andet fortsætter den udbredte fattigdom med et stort skel mellem rig og fattig. For det tredje har Bhutan en høj gæld i forhold til landets Brutto National Produkt.

Ramme for dansk-bhutanesisk samarbejde 2008-2013

I strategiperioden er fattigdomsbekæmpelse hovedformålet for det dansk-bhutanesiske bistandssamarbejde. Der sker gennem bæredygtig økonomisk udvikling, styrket udvikling af den private sektor, demokratisering og god regeringsførelse, ligestilling og menneskerettigheder. I den tiende femårsplan har Bhutan identificeret ambitiøse udviklingsmål, hvoraf de vigtigste overordnede mål for den dansk-bhutanesiske samarbejde er vist i nedenstående tabel:

Bhutans udviklingsmål	Baseline 2005	Mål 2013
Mindske andelen af befolkningen der lever under den nationale fattigdomsgrænse (USD 0.9 per dag)	31.7%	15%
Øge andelen af børn, der indskrives i grundskole	65%	Tæt på 100%
Øge andel af piger i højere læreanstalter (i forhold til drenge)	54% (2007)	80%
Øge andel af voksne, der kan læse og skrive med særligt fokus på kvinder	53% (2007)	80%
Reducere mødredødeligheden (per 100,000)	255	100
Adgang til rent drikkevand	84%	mere end 95%
Elektricitets-dækning på landet	36%	84%
Øget BNP-bidrag fra industrien	8% (2004)	12%

Som i den foregående femårsplan er det regeringens mål, at staten selv som et minimum kan dække driftsudgifterne, mens donorer bidrager til investeringsdelen af budgettet. Som en af de største donorer er det muligt for Danmark at bidrage substantielt til at nå målene.

Strategisk fokus på prioriterede sektorer og tværgående emner

Indenfor hovedformålet fattigdomsbekæmpelse er følgende sektorer prioriterede i den danske udviklingsbistand: den sociale sektor, miljø og byudvikling samt god regeringsførelse. På tværs af sektorerne er de tre tværgående hensyn miljø, ligestilling og demokratisering og respekt for menneskerettigheder prioriteret. Dertil kommer bekæmpelse af HIV/AIDS. Den danske bistand er overordnet styret af fem sammenhængende tilgange:

1. Støtte til aktiviteter, der bidrager til udvikling af den private sektor. Dette er afgørende for at skabe et bredere økonomisk grundlag og dermed fortsat vækst og fattigdomsbekæmpelse på lang sigt. Støtten er en integreret del af bistanden i alle de prioriterede sektorer.
2. Fortsat støtte til de sociale sektorer, som et vigtigt aspekt af fattigdomsbekæmpelse. Det sociale område har en høj prioritet for regeringen, der har allokeret omkring 24 % af udviklingsbudgettet til sundhed og uddannelse.
3. Dansk bistand vil fortsat støtte udviklingen af parlamentarisk demokrati og god regeringsførelse, herunder styrke retsstatsprincipper og menneskerettigheder. Demokratiets succes vil i høj grad afhænge af stærke og velfungerende institutioner, særligt retsvæsen, den offentlige administration og et levende civilsamfund. Der vil være fokus på øget folkelig deltagelse gennem videreudvikling af kommunalt selvstyre og civilsamfunds-organisationer.
4. Dansk bistand vil fokusere på at fremme bæredygtig forvaltning af naturressourcer, der har en direkte virkning på fattigdomsbekæmpelse. Som et overvejende landbrugssamfund bor 69 % af befolkningen på landet og lever af at dyrke afgrøder, holde dyr og det udbytte skoven giver.

- Miljø inddrages også i den sociale sektor og programmet for god regeringsførelse.
5. Endelig vil dansk bistand fokusere på kvaliteten af offentlige ydelser og basal infrastruktur, herunder sikre den nødvendige kapacitet på distriktsniveau. Der er stor vandring fra landet til de største byer, hvilket tildels skyldes manglende muligheder og infrastruktur i distrikterne og distriktsbyerne. Regeringen har formået at etablere mange sundheds- og uddannelsesfaciliteter, men kvaliteten af ydelserne er stadig et problem. Desuden er et minimum af infrastruktur som vand, sanitet og affaldshåndtering nødvendigt for at tiltrække den private sektor.

Sektorfordeling af dansk udviklingsbistand

De fem sammenhængende tilgange vil bidrage til de overordnede mål i regeringens udviklingsplan og vil blive forfulgt gennem bistand til tre kerneområder: de sociale sektorer, god regeringsførelse og miljø og byplanlægning.

Foreløbig fordeling af bistand 2008-2013	
Sociale sektorer (sundhed, uddannelse, erhvervsuddannelse)	48%
Miljø og by-planlægning	24%
God regeringsførelse	17%
Andet	11%

I de sidste 10 år har der været fokus på at sikre den fysiske infrastruktur i de dansk-støttede sektorer, særligt indenfor sundhed og uddannelse. De fremtidige udfordringer er at forbedre kvaliteten i de pågældende sektorer, og sikre bæredygtigheden af de foretagne investeringer i infrastruktur. Det vil kræve store investeringer i udvikling af kompetencer.

Det er vigtigt for Bhutan og Danmark over de kommende 5-10 år at prioritere nye typer af relationer, som kan sikre et fortsat samarbejde også efter at udviklingsbistanden er blevet udfaset. I strategiperioden vil der være mere fokus på at pleje samarbejdet indenfor nye områder som f.eks. fælles internationale interesser, mulig støtte til civilsamfundsorganisationer og kulturel udveksling. Fortsat støtte til den private sektor vil blive udforsket gennem fortsat blandede kreditter og andre finansielle instrumenter.

Donorharmonisering og tilpasning til Bhutans nationale systemer

Landestrategien er i overensstemmelse med Bhutans tiende femårsplan og dansk bistand vil fortsat være tilpasset landets regler og procedurer, herunder indkøb og teknisk bistand. Selvom Bhutan ikke har skrevet under på Paris-erklæringen, er regeringen fast besluttet på at forbedre bistandseffektiviteten ved at tage en ledende rolle i koordination, harmonisering af udviklingsparternes procedurer og tilpasning til de nationale systemer. Regeringen sikrer, at alle donorbetalte aktiviteter er indenfor landets femårsplan og kanaliseres gennem Finansministeriet. Alle donor-midler er afspejlet i det nationale budget.

I de sidste fem år har Bhutan styrket forvaltningen af de offentlige finanser, herunder rapportering, budgettering og data-udveksling mellem distrikterne og det nationale niveau. Denne udvikling har gjort det muligt for donorerne at følge regeringens procedurer. Regeringen foretrækker en bistandsmodalitet, hvor støtte gives som sektorbudgetstøtte eller som generel budgetstøtte for at minimere transaktionsomkostningerne. Indtil videre er det kun Indien og Danmark, der har givet denne type bistand. Verdensbanken, Nederlandene og EU Kommissionen har dog vist interesse for mulig fremtidig sektor- eller generel budgetstøtte, herunder at lære af de danske erfaringer med

sektorbudgetstøtte.

Forudsætninger, forpligtelser og risikofaktorer

Samarbejdet er i strategiperioden styret af en række gensidige forpligtelser. Disse forpligtelser har udviklet sig, siden Bhutan blev et samarbejdsland, senest med Bhutans formelle overgang til demokrati.

Danmark vil:

- Bidrage med finansiering og faglig bistand til gennemførelse af programmerne som beskrevet i denne strategi.
- Aktivt deltage i den regeringsledede donorkoordinering.
- Tilpasse al dansk bistand til Bhutans udviklingsplan/fattigdomsbekæmpelses-strategi og procedurer.
- Støtte en harmoniseringsdagsorden for at nedbringe transaktionsomkostninger og fortsætte med at tilpasse dansk bistand til de bhutanesiske systemer.
- Regelmæssigt rapportere til Bhutans regering om forventet budget for dansk udviklingsbistand i kommende årrække.

Bhutan vil:

- Aktivt bidrage til styrkelse af de fire hovedsøjler i "Brutto National Lykken"¹: 1) fremme retfærdig og bæredygtig socioøkonomisk udvikling, 2) bevare og fremme af alle kulturværdier, 3) bevare naturmiljøet, og 4) god regeringsførelse.
- Arbejde aktivt for at opfylde 2015-målene gennem fattigdomsorienterede politikker, budgetprioriteringer og balanceret regional udvikling.
- Bhutan skal som lovet bidrage til at finde en varig løsning for folkene i lejrene i Nepal i overensstemmelse med den aftale, der er nået med Nepals regering.²
- Fortsat fremme ligestilling og kvinders repræsentation i valgte og administrative organer på alle niveauer.
- Aktivt støtte privatsektor-udvikling som et middel til økonomisk udvikling og fattigdomsbekæmpelse.

Den politiske situation i Bhutan er stabil, men landet står overfor store udfordringer i overgangen til demokrati i 2008. Der har været intens planlægning af den politiske demokratiseringsproces, og det forventes, at selve overgangen vil foregå problemfrit. Fortsat bistand fra udviklingspartnere, herunder Danmark, er afgørende både under og efter den politiske forandringsproces.

Korruption i Bhutan er på et meget lavt niveau. En anti-korruptions kommission er blevet etableret i 2006 med et mandat til at bekæmpe og komme korruptionen til livs. Bhutan har over årene vist, at landet formår at bruge udviklingsbistand særdeles effektivt. Den stadige styrkelse af forvaltningen af offentlige finanser og kampen mod korruption har været afgørende faktorer.

---

¹ Dette centrale begreb, udviklet af Bhutan, lægger vægt på fremme af en bredere forståelse af livskvalitet frem for alene at basere sig på økonomisk vækst.

² I 50'erne og 60'erne oplevede Bhutan en betydelig indvandring af folk med nepalesisk oprindelse. Det førte til et stop for lovlig indvandring i 1958. Indvandringen fortsatte imidlertid, og i 1985 strammede regeringen reglerne for opnåelse af statsborgerskab og ophævede opholdstilladelser for indvandrere med henvisning til ønsket om at styrke en national identitet med rod i sprog, religion og traditionel bhutansk kultur. Dette lovindgreb fremkaldte uroligheder og sammenstød i det sydlige Bhutan, som kulminerede i begyndelsen af 90'erne. I dag befinder der sig omkring 100.000 bhutanesiske flygtninge i lejre i Nepal. Der har været ført bilaterale forhandlinger mellem Bhutan og Nepal med henblik på at finde en retfærdig og varig løsning på problemet. I 2003 nåede man frem til en aftale om at påbegynde repatriering af personer, som opfylder nærmere fastsatte kriterier. I 2007 er et program for genbosættelse i 3. lande påbegyndt.

Sårbarheden i Bhutans økonomi giver grund til bekymring hos både regering og udviklingspartnere. Økonomien er dybt afhængig af én vare – vandkraft. En hovedprioritet i regerings femårsplan er derfor at styrke den private sektor, så den bliver mere konkurrencedygtig og dynamisk.

Sektoraktiviteter for dansk-bhutesisk samarbejde 2008-2013

Det overordnede formål med 2008-2013 strategien er fattigdomsbekæmpelse, hvilket følger den bhutesiske fattigdomsstrategi. Desuden vil strategien generelt støtte ligestilling, bæredygtig brug af miljøet, demokratisering, god regeringsførelse, menneskerettigheder og folkelig deltagelse. Målene for den tiende femårsplan er baseret på 2005 folketællingen, der var den første af sin slags i Bhutan i nyere tid, og som har tilvejebragt et langt mere nøjagtigt grundlag for måling af udvikling.

Programstøtte til den sociale sektor

Mål for støtte til de sociale sektorer per 2013:

- Dødeligheden for børn under 5 år mindre end 30/1000.
- Mødredødelighed mindre end 100/100,000.
- Øge andelen af befolkningen, der har adgang til sundhedsfaciliteter indenfor 3 timers gåafstand til mere end 90 %.
- Adgang til rent drikkevand mere end 95%.
- Andelen af børn, der indskrives i grundskolen tæt på 100 %.
- Andelen af kvinder i forhold til mænd på højere læreanstalter mindst 80/100.
- Muliggøre at 70 % af unge, der går ud af skolen følger en erhvervsuddannelse.
- Alle fagskolernes erhvervskurser følger arbejdsmarkedsbehovet.

Danmark har støttet Bhutans sundhedssektor i mere end 15 år og uddannelse siden 2003. Begge sektorer har høj prioritet for regeringen, der bruger omkring 24 % af de totale statsudgifter til disse sektorer. Forfatningen sikrer gratis adgang til basale sundhedsydelser og gratis uddannelse til alle børn til 10. klasse. Baseret på solide og velforberedte sektorplaner er dansk bistand skiftet til sektorbudgetstøtte, hvilket også gælder for det nye program. Sektorstøtte sikrer den nødvendige fleksibilitet til at prioritere behov, og at alle dele af planen kan støttes. Basis for dansk sektorstøtte er at give lige adgang til alle sundheds- og uddannelsesydelser. Tekniske gennemgange i sektorerne bekræfter, at gennemførelsen har fulgt planen med særligt fokus på grunduddannelse og primær sundhed. Hovedudfordringerne i den sociale sektor er nu at forbedre kvaliteten af ydelserne indenfor sundhed såvel som uddannelse og at sikre lige adgang for alle.

Programstøtten til socialektoren har en øremærket komponent til erhvervsskoler og træning. Målet er at forbinde uddannelsessystemet og erhvervsskolerne med den private sektor og sikre, at uddannelseskurser er i overensstemmelse med arbejdsmarkedsbehovene.

Programstøtte til god regeringsførelse

Mål for støtte til god regeringsførelse:

- Støtte til forfatningsprocessen for at sikre frie og retfærdige valg.
- Et uafhængigt og tilgængeligt retsvæsen, herunder et system for forsvar.
- En velfungerende og retfærdig politik og administration af jordspørgsmål.
- Dannelse af civilsamfundsorganisationer baseret på ny lovgivning om organisering af Bhutans civilsamfund.
- Kommunalt selvstyre etableret, hvor mindst 24 % af regeringens ressourcer administreres på distrikts- og kommuneniveau.

Danmark har til hensigt at fortsætte støtten til god regeringsførelse gennem et fælles donor harmoniseret støtteprogram tilpasset med den tiende femårsplan. Det forventes, at det fælles program vil bestå af tre hovedområder:

Forfatningsmæssige institutioner, der er nødvendige for at støtte demokratiet og aktiviteter, der bidrager til at øge retssikkerheden. Støtte til Bhutans forfatningsmæssige institutioner omfatter valgkommissionen, retsvæsenet såvel som det nationale parlament, den nationale jordkommission, og den offentlige forvaltning.

Danmark vil sammen med andre udviklingspartnere støtte reformen af lokalt selvstyre gennem kapacitetsopbygning og ved at bidrage til regeringens bloktilskudsordning, svarende til sektor budgetstøtte til det decentraliserede niveau.

Lovgivning for organisering af Bhutans civilsamfund er indført i 2007. Med den nye forfatning, der introducerer parlamentarisk demokrati, er det nødvendigt med et levende civilsamfund, der giver borgerne indflydelse, og at der dannes civilsamfundsorganisationer, der kan være talerør for forskellige behov og interesser i Bhutan.

Programstøtte til miljø og byudvikling

Mål for støtte til miljø og byudvikling:

- Forbedret basal infrastruktur i udvalgte distriktsbyer.
- Bevarelse af Bhutans 60 % skovdækning.
- Landmænds gennemsnitsindkomst øget betydeligt.
- Landsbrugsorganisationer etableret.

Støtten vil blive målrettet landbrugs- og bysektorer med særlig vægt på naturressourceforvaltning og regional udvikling. Støtte til naturressourceforvaltning vil blive baseret på udviklingsplaner udarbejdet på decentralt plan, hvilket vil bidrage til at sikre lokal ansvarlighed overfor bæredygtig brug af naturressourcer og hjælpe landbrugere med at implementere deres egne planer til at forbedre udkommet. En mindre del af støtten vil gå til planlægning og kapacitetsudvikling i Landsbrugsministeriet og Arbejds- og Bosættelsesministeriet.

Støtten til byudvikling er en fortsættelse af den første fase, der fokuserede på basal infrastruktur i et antal distriktsbyer. Støtten vil hjælpe regeringen med at knække kurven for vandringsen fra landet til de største byer ved at skabe en nødvendig og basal infrastruktur, der kan være rammen for kvalitative sociale ydelse og vækstmuligheder for små og mellemstore virksomheder.

Programmets bistand vil blive ydet som budgetstøtte direkte til det decentraliserede niveau og dermed støtte til kommunernes og byernes egne udviklingsplaner. I tæt sammenhæng med aktiviteterne under programmet for god regeringsførelse bistås landbrugere, der ønsker at danne lokale landbrugsorganisationer og det lokale demokrati støttes gennem valgte byråd. Programmet vil styrke decentraliseringen, lokal forvaltning af de finansielle midler og direkte deltagelse af lokalsamfund, lokalorganisationer og den private sektor i implementering af aktiviteterne.

Baseret på klimagennemgangen af danske programmer i 2008 inkluderes relevante tilpasningsaktiviteter og effekter af klimaforandringer i programmet.

Anden bilateral bistand

Ud over bistanden til de tre ovennævnte områder fortsættes støtte gennem Programmet for Blandede Kreditter, Offentlig-Privat Partnerskabsfaciliteten og Business til Business programmet.

Støtte under disse programmer er især vigtig med henblik på styrkelse af den private sektor. Hidtil har udviklingen i den private sektor i Bhutan været begrænset, men regeringen har gjort det til en prioritet i den tiende femårsplan at skabe betingelser for en bredere funderet økonomisk vækst for at øge beskæftigelsesmulighederne uden for den offentlige sektor til det stigende antal unge mennesker, der kommer ud på arbejdsmarkedet.

Fokus på privatsektorudvikling er vigtigt i 2008-2013 strategiperioden og bliver suppleret med Business-til Business programmet. Nuværende aktiviteter inkluderer et joint venture mellem Group 4 og Chhundu Enterprise, og flere joint ventures mellem virksomheder i Bhutan og Danmark er på vej.

Da Bhutan er programsamarbejdsland og et af de mindst udviklede lande, har det adgang til støtte efter den bundne og ubundne ordning for blandede kreditter med et subsidieelement på mindst 50 %. Støtten efter Programmet for Blandede Kreditter vil så vidt muligt sigte på at understøtte aktiviteterne i landeprogrammet. Mulighederne for yderligere støtte til infrastrukturprojekter via Programmet for Blandede Kreditter undersøges.

Overvågning og evaluering af landeprogrammet

Alle danskstøttede sektorprogrammer er omfattet af strenge krav til overvågning og evaluering i fuld overensstemmelse med Danidas retningslinjer. Der afsættes midler i programmerne til at sikre, at regeringen har kapacitet til at udføre overvågnings- og evalueringsfunktionerne.

Der gennemføres løbende gennemgange af de prioriterede sektorer sammen med de bhutanesiske partnere og om muligt sammen med andre donorer. Resultatet af disse gennemgange indgår som grundlag for beslutningerne i programmernes styrekomiteer, bl.a. i forhold til fremdriften i programmet. Overordnede møder mellem Bhutan og Danmark finder sted hvert andet år som et forum for strategiske diskussioner.

Der anvendes verificer- og målbare indikatorer til at overvåge programmets forløb, baseret på Bhutans egne indikatorer for fattigdomsbekæmpelse. Udvikling af mere specifikke indikatorer indgår i Bhutans tiende femårsplan. En evaluering af landeprogrammet i tre faser er i gang. Den anden fase af evalueringen foretages i 2009 med det formål at skabe en bæredygtig strategi for udfasning af dansk bistand.